

ANALITINĖ KALBOS IR MOKSLO FILOSOFIJA LIETUVOJE*

Jonas Dagys

Vilniaus universiteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9, LT-01513 Vilnius
El. paštas: jonas.dagys@fsf.vu.lt

Evaldas Nekrašas

Vilniaus universiteto
Filosofijos katedra
Universiteto g. 9, LT-01513 Vilnius
El. paštas: nekrasas@post.omnitel.net

Straipsnyje nagrinėjama analitinės kalbos ir mokslo filosofijos raida Lietuvoje. Konstatuojama, kad analitinė filosofija Lietuvoje pradėta plėtoti XX amžiaus aštuntajame dešimtmetyje, kai Evaldas Nekrašas ir Rolandas Pavilionis paskelbė savo pirmųjų mokslo filosofijos ir kalbos filosofijos tyrinėjimų, kuriuose remiamasi analitine tradicija, rezultatus. Straipsnyje analizuojami jų ir kitų tyrėjų, kurie rėmėsi ta pačia tradicija, pirmiausia Algirdo Degučio ir Albino Plėšnio darbai. Analitinė filosofija buvo pirmoji nemark-sistinės filosofijos kryptis, pradėta plėtoti pokarinėje Lietuvoje, todėl aštuntajame ir devintajame dešim-tmečiuose ji atliko svarbų vaidmenį plečiant šalyje filosofinių tyrinėjimų tematiką ir keičiant jų metodolo-ginius pagrindus. Nors pastaruoju metu jos įtaka Lietuvos filosofijoje kiek sumažėjo, ji aiškiai juntama kai kuriuose pastarojo meto darbuose, kuriuose nagrinėjamos sąmonės filosofijos, priežastingumo, huma-nitarinių ir socialinių mokslų metodologijos problemos. Ji padarė nemažą poveikį ir pozityvizmo raidos bei politinės filosofijos problemų tyrimui.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuvos filosofija, analitinė filosofija, kalbos filosofija, mokslo filosofija, pozi-tyvizmas.

Ne taip kaip Vakaruose, Lietuvoje XX a. pirmojoje pusėje analitinė kalbos ir moks-lo filosofija nebuvo plėtojama. Pirmaisiais pokario dešimtmečiais šia problematika domėtasi ne daugiau, nei tai buvo būtina bendriesiems logikos ar filosofijos istorijos tyrimų poreikiams tenkinti. Kiek daugiau ją išmanė turbūt tik Romanas Plečkaitis. Situacija iš esmės pasikeitė XX a. 8-aja-me dešimtmetyje, kai kalbos ir mokslo filosofijos problemos Lietuvoje pirmą kar-tą buvo pradėtos tyrinėti remiantis anali-tine (o ne marksistine) tradicija. Vilniaus universitete Evaldas Nekrašas apsigynė

kandidato (šiandien ją vadintume dakta-ro) disertaciją, skirtą tikimybės empirinės interpretacijos analizei (1971), o Rolandas Pavilionis – disertaciją apie natūralios kal-bos sintaksės ir semantikos loginį santykį (1973). Devintajame dešimtmetyje jie ap-gynė ir daktaro (šiandien sakytume habili-tuoto daktaro) disertacijas.

Kalbos ir mokslo filosofijos tyrimų plė-trą lengvino ta aplinkybė, kad tuo metu, vy-raujant, aišku, kaip ir anksčiau, marksistinei filosofijai, bet politiniam režimui kiek libe-ralėjant, kalbos ir mokslo filosofijos proble-mų tyrimas imtas suvokti kaip ideologiškai

* Straipsnis parengtas pranešimo, skaityto Lietuvos filosofų draugijos ir Vilniaus universiteto rengtoje konfe-rencijoje „Filosofija Lietuvoje ir Lietuvos filosofija“ (2010 m. gegužės 7 d., Vilnius), pagrindu.

palyginti neutrālios (skirtingai, pavyzdžiui, nuo politinės filosofijos) ir mokslo pažangai naudingos studijos. Be to, tokio pobūdžio tyrimai, kuriuose sunku net ir norint aptikti kokių nors marksistinės filosofijos įtakos pėdsakų, jau buvo pradėti vykdyti Maskvoje, Sankt Peterburge (Leningrade), Kijeve ir Novosibirske. 1982 m. Palangoje įvyko VIII visasajunginė logikos ir mokslo metodologijos konferencija (tai liudijo platesnį lietuvių tyrinėtojų darbų vertės pripažinimą), o 1987 m. Maskvoje buvo surengtas VIII tarptautinis logikos, metodologijos ir mokslo filosofijos kongresas, kuriame pranešimus skaitė ir pirmieji šios problematikos tyrėjai lietuviai. Filosofijos sritis, kurioje beveik nebuvo ideologinių suvaržymų, traukė ne vieno mūsų filosofo dėmesį.

Prieš apžvelgiant analitinę filosofiją Lietuvoje, dera atkreipti dėmesį, kad nors filosofijos tyrinėtojai retai ginčijasi dėl vieno ar kito žymesnio filosofo ar jo veikalo priskyrimo analitinei filosofijai, visuotinai pripažinto šios sąvokos apibrėžimo nėra. Kartais analitinė filosofija apibrėžiama remiantis charakteringomis tezėmis ar doktrinomis. Antai vienas iš analitinės filosofijos tyrėjų Lietuvoje Albinas Plėšnys būtent šios krypties filosofijai skirtoje monografijoje teigia, kad „kiekviena filosofinė koncepcija, <...> tvirtinanti, kad jokių kitokių [išskyrus sintetinius *a priori* ir analitinius *a posteriori* – J.D.] teiginių žinių sistemoje neturi būti, yra analitinės krypties“ (Plėšnys 2010: 13). Toks analitinės filosofijos apibrėžimas yra turbūt per siauras, nes verčia suabejoti, pavyzdžiui, Gottlobo Frege's (teigusio, kad geometrijos teiginiai yra sintetiniai *a priori*), Saulo Kripke's (gynusio atsitiktinių *a priori* ir būtinų *a posteriori*

teiginių egzistavimą) ar pagaliau Willardo V. O. Quine'o (kvestionavusio pačios analitinių ir sintetinių teiginių perskyros galimybę) darbų „analitiškumu“. Kartais analitinė filosofija apibrėžiama kitaip, tenurodant jos stilistinius ypatumus, kaip tai daro, pavyzdžiui, Bernardas Williamsas viename iš nedaugelio analitinės filosofijos tekstų, išverstų į lietuvių kalbą (beje, analitinės filosofijos tekstų vertimų stoka yra atskiras klausimas), teigdamas, jog analitinė filosofija skiriasi nuo kitokios šiuolaikinės filosofijos tam tikru dėstymo būdu, paremtu argumentais, perskyromis ir saikingai aiškia kalba. Toks analitinės filosofijos apibūdinimas gal ir užčiuopia jos ypatumus, tačiau yra akivaizdžiai per platus. Geriausiai turbūt būtų, sekant Scottu Soamesu ar Peteriu Hackeriu, analitinės filosofijos sąvoką laikyti žyminčia pakankamai platų pažiūrų ir teorijų spektrą vienijančią filosofavimo tradiciją, išsivysčiusią iš Frege's, Bertrando Russello, George'o E. Motore'o, Ludwigo Wittgensteino ir loginių pozityvistų darbų. Jai būdinga bendra nuostata, kad filosofijos tikslas yra kalbos analizė.

Ši tradicija XX a. dominavo (ir, galima teigti, tebedominuoja) anglakalbiuose kraštuose, todėl kartais, priešinant ją vadinamajai kontinentinei filosofijai, ji vadinamai tiesiog anglosaksiškąja filosofija. Ši nepagrįsta ir klaidinanti geografinė perskyra gali pasėti abejonę – ar apskritai įmanoma kalbėti apie Lietuvos analitinę filosofiją ar analitinę filosofiją Lietuvoje? Į šį klausimą, kaip suprantate, netrukus atsakysime teigiamai, ir pateiksime tam įtikinamų argumentų, tačiau kol kas į jį sureaguosime kitu, iš esmės retoriniu, klausimu – ar analitinę filosofiją apskritai įmanoma įsprausti

į kokius nors geografinius rėmus? Juk bent dalies analitinės tradicijos pradininkų, kaip antai Frege's, Wittgensteino ar Rudolfo Carnapo, tikrai nepavadinsi anglosaksais. Būtina suvokti geografinių etikečių, klijuojamų filosofinėms tradicijoms ar teorijoms, salyginumą. Pavyzdžiui, kai šiuolaikinėje sąmonės filosofijoje kalbama apie australiškąjį materializmą (taip kartais vadinamas sąmonės-smegenų būvių tapatumo teze paremtas funkcionalistinis materializmas), neturima galvoje, kad ši koncepcija yra kuo nors esmingai „australiška“, nors kartais ir juokaujama, kad Australijoje viskas kitaip – žmonės vaikšto galvomis žemyn, gulbės ten juodos ir pan. Juk pritardamas funkcionalistinio materializmo idėjoms netampi australiškos filosofijos atstovu, lygiai kaip ir plėtodamas analitinės krypties filosofiją nepasidarei anlgosaksu.

Tad analitinė filosofija, nepaisant jokių geografinių ribų, galėjo būti, buvo ir yra plėtojama ir Lietuvoje. Nors čia ji kol kas netapo dominuojančia. Analitinės filosofijos padėtį Lietuvoje matome iš Jūratės Baranovos sudarytos Lietuvos filosofijos istoriją pasauliui pristatančios rinktinės *Lithuanian Philosophy: Persons and Ideas* (2000), kurioje atskiros straipsnio apie Lietuvos analitinę filosofiją nėra. Sudarytojos parašytame įvade jai skirta vos keletas sakinių, kuriuose autorė analitinės filosofijos terminu įvardija tai, kuo domėjosi Rolandas Pavilionis ir Evaldas Nekrašas. (Tiesa, į kitą šios serijos rinkinį, skirtą dabartinei Lietuvos filosofijai ir išspausdintą 2005 m., įtrauktas Nekrašo straipsnis apie pozityvizmą, postpozityvizmą ir postmodernizmą.) Bet jeigu tokia rinktinė būtų

leidžiama šiemet, tokio straipsnio turbūt daug kas pasigestų. Mat 2005-aisiais pasirodė Pavilionio monografija *Prasmė ir tapatumas*, 2007-aisiais – Algirdo Degučio straipsnių rinktinė *Kalba, pažinimas ir veiksmas*, o šiemet – jau minėta Albino Plėšnio monografija ir šio pranešimo bendraautorius Evaldo Nekrašo knyga *Pozityvus protas* (2010).

Šiame pranešime analitinę Lietuvos filosofiją apžvelgsime skirdami du jos skyrius – kalbos filosofiją ir mokslo filosofiją. Analitinė kalbos filosofija Lietuvoje neatsiejama nuo Rolando Pavilionio darbų. Jau nurodytoje Baranovos rinktinėje Pavilionis minimas, kaip tyrėjas, supažindinęs vietinę bendruomenę su analitine kalbos filosofija. Toks Pavilionio apibūdinimas mažų mažiausia dviprasmiškas. Viena vertus, būtų sunku ginčyti tai, jog Pavilionis buvo pirmasis Lietuvos filosofas, ėmęsisi gvildinti analitinės kalbos filosofijos klausimus. Kita vertus, toks jo apibūdinimas gali sudaryti klaidingą įspūdį, kad Pavilionis apsiribojo šių klausimų pristatymu ir aptarimu. Tačiau įspūdis, jog Pavilionio monografijos, straipsniai ar paskaitos tebuvo pastanga įtraukti analitinės kalbos filosofijos problematiką į vietinį diskursą, yra neabejotinai klaidingas. Toks supažindinimas buvo veikiau ne pagrindinis, o tik šalutinis uždavinys. Būtina suprasti, jog Pavilionis siekė ne tiek pristatyti pagrindines analitinės kalbos filosofijos koncepcijas, kiek jas analizuoti, kritiškai vertinti ir, kaip jis pats rašė knygoje *Kalba, logika, filosofija*, „parodyti natūraliosios kalbos semantikos teorijos – kaip prasmės, kurią *kalbos vartotojai* priskiria kalbinėms išraiškoms, ir jų *loginės formos* teorijos – tikslų prin-

cipinį nepasiekiamumą“ (Pavilionis 1981: 7). Žinoma, tokių tikslų pasiekti nepristatant Lietuvoje dar mažai žinomo kritikos objekto neįmanoma. Vis dėlto Pavilionio darbai laikytini ne tiek analitinės kalbos filosofijos idėjų perteikimu, kiek originaliu jos problematikos tyrimu. Pagrindinis to originalumo komponentas yra Pavilionio pasiūlyta „nenutrūkstamos neverbalinės konceptualios sistemos“, arba „neverbalinio kontinuumo“, hipotezė. Ji, deja, pakankamo įvertinimo (nei teigiamo, nei neigiamo) nesulaukė.

Apžvelgiant analitinės kalbos filosofijos darbus, greta Pavilionio monografijos *Kalba. Logika. Filosofija* (1981; vėliau kitais pavadinimais, bet panašaus turinio pasirodžiusios rusų ir anglų kalbomis) būtina paminėti Algirdo Degučio monografiją *Kalba, mąstymas ir tikrovė (Язык, мышление и действительность, 1984)*. Abu filosofai sistemingai analizavo naujausias reikšmės teorijas, pateikdami savitą jų kritiką (Pavilionis daugiausia remdamasis Noamo Chomskio ir Jerry'o A. Fodor, Degutis – Wilfrido Sellars ir Peterio F. Strawsono darbais), tačiau į jokią atvirą tarpusavio polemiką, deja, nesileido. Nors ir stokojantys tiesioginių teorinių tarpusavio sąsajų, Pavilionio ir Degučio darbai vienas kitą papildo. Galima kalbėti apie juos vienijančias metodologines nuostatas, pavyzdžiui, kritinį požiūrį į mentalistines ir biheviристines reikšmės teorijas, ypač glaudaus kalbos ir mąstymo ryšio teigimą, taip pat pastangą pabrėžti neverbalinius konceptualinių sistemų aspektus ir empirinės tokių sistemų formavimosi sąlygas.

Naudodamasis analitinės filosofijos metodais Degutis taip pat nagrinėjo on-

tologijos, transcendentalinės argumentacijos, intencionalumo ir veiksmo teorijos problemas. Jo straipsnių šiomis temomis rinktinė *Kalba, pažinimas ir veiksmas* pasirodė, kaip minėjome, išėjo 2007 m. Kai kurias analitinės filosofijos išvalgas Degutis panaudojo savo monografijoje *Individualizmas ir visuomeninė tvarka* (1998).

Analitinės kalbos filosofijos problematika taip pat domėjosi Mindaugas Japertas, 1998 m. apgynęs daktaro disertaciją *Reikšmės ir tiesos santykio problema šiuolaikinėje reikšmės teorijose*. Minėtini ir Nijolės Aukštuolytės tekstai, skirti kalbos ir pažinimo santykio Frege'ų ir Wittgensteino filosofijoje analizei.

Pereidami prie mokslo filosofijos atkreipsime dėmesį, kad pirmas didesnis lietuviškas šios srities darbas buvo Nekrašo monografija *Loginis empirizmas ir mokslo metodologija* (1979). Plėtodamas savo tyrimus mokslo hipotezių tikimybinio vertinimo srityje ir daugiau remdamasis ne empirine, o logine tikimybės interpretacija, sulig kuria tikimybė traktuojama kaip hipotezės patvirtinimo empiriniais duomenimis laipsnis, 1987 m. jis rusų kalba paskelbė monografiją *Tikimybinis žinojimas (Вероятностное знание)*. 1992 m. ji išversta ir išleista Lenkijoje, kur iki šiol plėtojami dar trečiajame XX a. dešimtmetyje pradėti ir pasaulyje labai vertinami mokslo filosofijos tyrimai.

Tikimybiniame žinojime tyrinėjamas svarbus XX a. intelektinis posūkis. Jo esmę sudaro atsisakymas daugiaamžės tradicijos įtvirtinto požiūrio į mokslą kaip visiškai patikimo žinojimo šaltinį ir bandymas suvokti ar interpretuoti mokslinių tyrimų rezultatus kaip tikėtiną, tikimybės

terminais vertintiną, žinojimą. Daugiausia prie tokio naujo požiūrio į mokslą plėtotės prisidėjo loginiai pozityvistai Rudolfas Carnapas ir Hansas Reichenbachas.

Eidami toliau turime paliesti dar vieną bendresnį klausimą. Mat brėžiant analitinės *mokslo filosofijos* ribas susiduriama su panašiais conceptualiais sunkumais, kaip ir bandant apibrėžti sąvoką *analitinė filosofija*. Svarbiausias iš jų – santykis tarp loginių pozityvistų (loginių empiristų) plėtotos mokslo filosofijos ir kitų mokslo filosofijos mokyklų. Šios krypties atstovų mokslo filosofijos analitiniu pobūdžiu niekas neabejoja, nes loginis pozityvizmas buvo viena svarbiausių analitinės filosofijos formų ir vadovavosi jai būdinga nuostata, jog filosofijos tikslas yra mūsų minčių nuskaidrinimas ar praskaidrinimas. Loginis pozityvizmas (skirtingai nei, pavyzdžiui, kasdienės kalbos filosofija, kurios plėtrai didžiausią įtaką padarė vėlyvasis Wittgensteinas ir jo *Filosofiniai tyrinėjimai*) vadovavosi dar Russello *Mūsų žinojime apie išorinį pasaulį* 1914 m. suformuluota nuostata, kad logika yra filosofijos esmė, ir loginius metodus taikė mokslo žinių struktūros, pagrindų ir vertinimo būdų analizei. Analizuodamas mokslo žinias, loginis pozityvizmas tyrė ne *subjektyvų*, o *intersubjektyvų* žinojimą. Intersubjektyviu žinojimas tampa tik įgijęs kalbinę formą. Todėl loginiame pozityvizme *mokslo žinių* analizė paprastai turi *mokslo kalbos* analizės pavidalą. Tai, beje, paaiškina, kodėl analitinė kalbos ir mokslo filosofija yra susijusios tiek glaudžiai, kad apie jas galima kalbėti viename straipsnyje.

Čia derėtų pabrėžti, kad analitinei tradicijai nepriskirtume nei klasikinio Auguste'o

Comte'o ir Johno Stuardo Millio, nei ankstyvojo Davido Hume'o pozityvizmo. Tačiau loginio pozityvizmo atstovams diskutuojant dėl verifikacinio prasmės kriterijaus formos, buvo nagrinėjama, kokią pobūdį turi turėti empirinių, faktinių mokslų teiginiai, taigi buvo svarstomi kalbos analizės klausimai. Bet net ir tais atvejais, kai loginiai pozityvistai nagrinėjo ne mokslo teiginių formą, o, tarkime, mokslo žinių struktūrą, jie aiškino santykius tarp skirtingo lygmens teorijos teiginių, tirdami teorinių ir empirinių *teiginių* loginius ryšius. Tokie ryšiai – tarp empirinių duomenų ir hipotezių – buvo analizuojami ir sprendžiant mokslo žinių vertinimo, jų empirinio pagrįstumo klausimus.

Taigi mokslo filosofija, vartojanti loginius mokslo žinių analizės metodus, gali *ipso facto* būti laikoma analitine. Karlo Raimundo Popperio nelaikome loginiu pozityvistu, bet kadangi *Mokslinio tyrimo logikoje* jis tokius metodus plačiai taiko, tai jį (ypač ankstyvąjį) galima drąsiai laikyti analitinės mokslo filosofijos atstovu.

Kiek daugiau keblumų kyla dėl vadinamosios mokslo filosofijos istorinės mokyklos, kurios žymiausias atstovas yra Thomas Kuhnas, priskyrimo *analitinei* mokslo filosofijai. Mokslo filosofijoje vyrauja nuomonė, kad ši mokykla tiek skiriasi nuo loginio pozityvizmo, kad ją suvokti kaip analitinę nėra pagrindo. Tačiau vienas iš šio pranešimo autorių knygos *Pozityvus protas* penktajame skyriuje siekia įrodyti, kad pagrindinės Kuhno *Mokslo revoliucijų struktūros* idėjos gali būti suformuluotos Carnapo terminais. Loginio pozityvizmo lyderis Kuhną vertino teigiamai ir pats dar prieš Kuhną rašė apie mokslo revoliucijas,

kurios, kalbos analizės požiūriu, yra tiesiog vienės mokslo kalbos su jai būdingu žodynu ir teiginių sudarymo ir pertvarkymo taisyklėmis pakeitimas kita mokslo kalba. Carnapas, kaip ir Kuhnas, nemanė, kad tokio pakeitimo priežastys būtinai turi būti grynai empirinės.

Remdamiesi šiais argumentais teigiame, jog beveik visa šiuolaikinė, taip pat ir Lietuvos, mokslo filosofija vienaip ar kitaip yra susijusi su analitine tradicija ar bent jau patyrusi jos poveikį. Taip pat kaip ir jų kolegos, gvildenantys mokslo filosofijos klausimus kitose šalyse, kalbėdami apie mokslo faktus ar teorijas, jie paprastai turi galvoje kalbines ar kvazikalbines (teiginių sistemų) struktūras ir analizuoja jas bei jų santykius. Tiesa, jų nagrinėjami klausimai gali turėti ne vien loginį, bet ir kitokį, pavyzdžiui, kultūrinį ar psichologinį, dėmenį. Juos gali dominti taip pat filosofinių idėjų ir socialinių ar politinių veiksnių įtaka mokslo raidai.

Grįžtant nuo šių konceptualių pamąstymų prie Lietuvos mokslo filosofijos realijų turbūt reikėtų priminti, kad disertacijas mokslo filosofijos tema Lietuvoje gynė Skirmantas Jankauskas ir Skaistė Laskienė, nors vėliau juos ėmė dominti kitos filosofinės problemos. Tarp tyrėjų, iki šiol dirbančių mokslo filosofijos baruose, pirmiausia reikėtų paminėti Albiną Plėšnį, daug nuveikusį nagrinėjant istorinę mokslo filosofijos mokyklą bei filosofijos ir mokslo santykį. Svarbiausias jo darbas šioje srityje yra *Metafizinių idėjų reikšmė gamtos mokslo plėtrai* (1999), o šiemet pasirodė ir nauja jo monografija *Analitinės krypties filosofija*. Joje, beje, svarstomi ir mūsų jau minėti klausimai apie analitinės

filosofijos ribas, pozityvizmo ir analitinės filosofijos santykį bei analitinių nuostatų raišką ne vien kalbos ir mokslo, bet ir sąmonės filosofijoje.

Plėšnys pabrėžia, kad gamtos tyrime svarbu ne tik metafiziniai konstruktai, bet ir etiniai principai. Tie konstruktai ir principai yra vyraujančių pasaulėžiūrinių ir filosofinių koncepcijų sudedamosios dalys, kurias mokslas iš jų tiesiog perima. Todėl jo negalima laikyti autonomišku. Etninių idėjų (skirtingai nei kognityvinių vertybių) reikšmė mokslui anksčiau buvo beveik netyrinėta. Plėšnys nagrinėjo ir kitą mažai gvildentą klausimą – teologinių idėjų įtaką ankstyvuoju gamtotyros raidos tarpsniu.

Beje, čia tiesiog negalime praleisti progos su juo padiskutuoti. Diskusijų Lietuvos filosofijoje labai stinga. Lietuvos filosofų interesai gana platūs. Turbūt tai būtų galima laikyti vienu iš Lietuvos filosofijos, kurioje jokia kryptis aiškiai nedominuoja, pranašumu. Tačiau interesų platumas ir tyrimų problematikos „išsibastymas“, be abejo, sunkina akademinį filosofų bendravimą ir bendradarbiavimą. Diskutuoti sudėtingiau ir dėl lietuviams taip būdingo tautiečių ir Lietuvos kaip valstybės laimėjimų menkinimo. Todėl jei mes su kuo ir diskutuojame, tai veikiau su Carnapu, Husserliu, Heideggeriu ar Baudrillard'u, o ne su savo bičiuliais ir kolegomis, nors iš visų humanitarinių ir socialinių mokslų turbūt būtent filosofijos lygis Lietuvoje yra aukščiausias. Filosofų, su kuriais *verta* diskutuoti, mūsų šalyje tikrai yra. Bet kai vienas iš šio pranešimo autorių, pradėjęs aptarinėti DVD „Klasikinės ir šiuolaikinės filosofijos problemos“ koncepciją, pasiūlė šias problemas svarstyti ne interviu-mo-

nologo, o polilogo, t. y. diskusijos, forma, Nerijus Milerius liūdnai konstatavo, kad nemaža dalis kalbintųjų *viešai diskutuoti* su savo kolegomis paprasčiausiai atsisako. Raginame tokias diskusijas – akademinius, o ne politinio korektiškumo klausimais – plėtoti. Bandydami parodyti pavyzdį, *pareikšime*, kad su Albino Plėšnio nuomone, jog iki Kuhno mokslo filosofijoje esą vyravo įsitikinimas, kad mokslo žinių raida yra perdėm kumuliatyvinė ir ją lemia tik naujų *faktų* atradimas, *nesutinkame*. Viena vertus, po reliatyvumo teorijos ar, tiksliau, teorijų, kurios gerokai pakeitė fizikų požiūrį į pasaulį, grynai kumuliatyvinės mokslo raidos sampratos šalininkų beveik neliko. Antra, kaip jau minėjome, apie mokslo revoliucijas pirmasis prakalbo tikrai ne Kuhnas.

Grįždami nuo diskusijos prie apžvalgos norėtume bent trumpai paminėti, kad Lietuvoje mokslo filosofijos ir mokslo istorijos sąsajas pastaraisiais metais tyrinėjo Juozas Algimantas Krikštopaitis, mokslinio racionalumo ir mokslo tiesos problemas – Nijolė Radavičienė (Lomnienė), mokslo conceptualiosios raidos klausimus – Edmundas Adomonis, mokslo raidos socialinį kontekstą bei mokslo ir politikos sąsajas – Aldis Gedutis. Gerokai išplėtęs savo tyrinėjamos problematikos lauką, kuris dabar apima viso (o ne vien loginio) pozityvizmo raidą ir ne vien jo mokslo filosofiją, monografiją *Pozityvus protas: jo raida ir įtaka modernybei bei postmodernybei* neseniai paskelbė Evaldas Nekrašas. Joje, nagrinėjant pozityvizmo raidą nuo Hume'o iki Carnapo, aiškinan-

tis jos vidinius ir išorinius veiksnius, pozityvizmo santykius su kitomis filosofijos kryptimis bei įtaką už filosofijos ribų, daug dėmesio skiriama moderniojo, arba loginio, pozityvizmo analizei ir jo vietos analitinėje filosofijoje aiškinimui.

Analitinė kalbos ir mokslo filosofija buvo turbūt pirmoji nemarksistinės filosofijos kryptis, pradėta plėtoti pokario metais Lietuvoje. Todėl jos reikšmė plečiant filosofinių tyrimų problematiką ir keičiant jų metodologinius pagrindus XX a. 8-ajame ir 9-ajame dešimtmečiuose buvo tikrai didelė. Vėliau, nepriklausomybės sąlygomis, atsivėrus naujoms tyrimų erdvėms ir nemažai Lietuvos filosofų daliai pasidavus postmodernizmo ir kai kurių kitų filosofijos krypčių vyliui, jos reikšmė, aišku, kiek sumažėjo. Tose kryptyse minčių aiškumo ir samprotavimų griežtumo standartai paprastai *žemesni* nei analitinėje filosofijoje, todėl jos kai kam yra mielesnės ir patrauklesnės. (Beje, šį teiginį specialiai polemiškai užaštrinome.) Tačiau analitinės tradicijos įtaka Lietuvoje aiškiai juntama iki šiol tiek humanitarinių ir socialinių mokslų metodologijoje, apie kurią kalbant reikėtų paminėti bent jau Zenono Norkaus ir Algimanto Valantiejaus pavardes, tiek, pavyzdžiui, informacinės (žinių) visuomenės analizei skirtuose Mariaus Povilo Šaulausko darbuose (jis nagrinėjo ir analitinės bei hermeneutinės filosofijos santykį). Tiesioginė analitinės tradicijos įtaka ryški ir sąmonės filosofijos problematiką tyrinėjančio Jono Dagio bei priežastingumo sampratą aiškinančio Vytauto Grendos tekstuose.

RINKTINĖ BIBLIOGRAFIJA

- Adomonis, Edmundas. 2002. Konceptualinė pažanga moksle: momentinių dydžių panaudojimas gamtotyroje, *Filosofija. Sociologija*, 2.
- Adomonis, Edmundas. 2007. Mokslinis tyrimas kaip dėsningumų paieška, *Logos*, 53.
- Aukštuolytė, Nijolė. 1985. Kalbos logikos rekonstrukcija L. Vitgenšteino „Traktate“, *Problemos*, 33.
- Aukštuolytė, Nijolė. 2000. Loginių žinojimo pagrindų analizė G. Frege's filosofijoje, *Problemos*, 58.
- Baranova, Jūratė (ed.). 2000. *Lithuanian Philosophy: Persons and Ideas (Lithuanian Philosophical Studies, II)*. The Council for Research in Values and Philosophy, Washington, D.C., 2000.
- Dagys, Jonas. 2006. Dekartiškas dualizmo įrodymas šiuolaikinėje sąmonės filosofijoje. *Problemos*, 69.
- Dagys, Jonas. 2007. Pareitis, fizikalistinė redukcija ir perkeistos kokybės, *Problemos*, 71.
- Дегутис, Альгирдас. 1984. *Язык, мышление и действительность*. Вильнюс: Минтис, 1984.
- Degutis, Algirdas. 1998. *Individualizmas ir visuomeninė tvarka*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
- Degutis, Algirdas. 2007. *Kalba, pažinimas ir veiksmas (rinkiniai straipsniai analitinės filosofijos temomis)*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Gedutis, Aldis. 2001. Politikos ir mokslo santykio sampratos raida: nuo Weberio iki Habermaso, *Sociologija: mintis ir veiksmas*, Nr. 1–2.
- Gedutis, Aldis. 2002. J.-F. Lyotardas: mokslas postmodernioje visuomenėje. *Problemos*, 61.
- Grenda, Vytautas. 2009. Devynių kontrafaktinių priežastingumo teorijų lyginimas pasitelkiant septynis pavyzdžius, *Problemos*, 76.
- Jankauskas, Skirmantas. 1984. Mokslo istorijos racionalus rekonstravimas: problema ar pseudoproblema, *Problemos*, 32.
- Jankauskas, Skirmantas. 1986. Išgelbėti tiesą: pozityvistinės filosofijos vingiai, *Problemos*, 34.
- Japertas, Mindaugas. 2001. Reikšmės teorija: žvilgsnis į tiesos problemą, *Darbai ir dienos*, 27.
- Japertas, Mindaugas. 2005. Frege's įnašas į reikšmės sampratą, *Problemos*, 68.
- Криштопайтис, Иозас. 1986. *Физическая реальность в квантовом аспекте: историко-методологический анализ*. Вильнюс: Минтис.
- Krikštopaitis, Juozas Algimantas. 2006. *Pasakojimų sandara. Struktūrinė tikrovė aiškinančių tekstų analizė*. Vilnius: Versus aureus.
- Laskienė, Skaistė. 1995. Pozityvizmas ir metafizika, *Problemos*, 48.
- Laskienė, Skaistė. 1996. Apie ribą tarp metafizikos ir mokslo, *Problemos*, 49.
- Lomanienė, Nijolė. 1994. Standartinė mokslo koncepcija: istorinio aiškinimo problema, *Žmogus ir visuomenė*, 2.
- Lomanienė, Nijolė. 1995. Mokslo filosofija XX a. pirmoje pusėje: standartinė mokslo koncepcija. *Filosofija ir sociologija*, 1.
- Nekrašas, Evaldas. 1979. *Loginis empirizmas ir mokslo metodologija*. Vilnius: Mintis.
- Некрашас, Эвальдас. 1987. *Вероятностное знание*. Вильнюс: Минтис (Vertimas į lenkų kalbą: *Wiedza prawdopodobna*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1992).
- Nekrasas, Evaldas. 2005. Positivism, Post-positivism and Postmodernism, in J. Baranova (ed.) *Contemporary Philosophical Discourse in Lithuania. Lithuanian Philosophical Studies IV*. Washington, D.C.: The Council for Research in Values and Philosophy.
- Nekrašas, Evaldas. 2010. *Pozityvus protas: jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Norkus, Zenonas. 1996. *Istorika*. Vilnius: Taura.
- Norkus, Zenonas. 2003. *Max Weber ir racionalus pasirinkimas*. Iš vokiečių kalbos vertė A. Lozuraity. Vilnius: Margi raštai.
- Norkus, Zenonas. 2009. Apie klasikinę ir neklasikinę sąvokų darybą socialiniuose kultūros moksloose: minimalūs maksimalūs apibrėžimai, šeiminiškai panašumai, neraiškiosios aibės, *Problemos*, 75.
- Pavilionis, Rolandas. 1981. *Kalba. Logika. Filosofija. (Šiuolaikinių loginių-filosofinių kalbos koncepcijų analizė)*. Vilnius: Mintis.
- Pavilionis, Rolandas. 1990. *Meaning and Conceptual Systems*. Moscow: Progress Publishers.
- Pavilionis, Rolandas. 2005. On the Meaning, or SECRET of „I“. *News and Views*, 4. (International Academy for Philosophy Series: News, Views, and Reviews. Brutian, G., Davidson, D. et al. (eds.), Yerevan-Athens-Berkeley).
- Pavilionis, Rolandas. 2005. *Prasmė ir tapatumas, arba Kelionė į save*. Vilnius: Mokslo tyros institutas.
- Plėšnys, Albinas. 1999. *Metafizikos reikšmė mokslo plėtrai*. Vilnius: Via Recta.
- Plėšnys, Albinas. 2006. Mokslas ir vertybės: istorinės mokslo filosofijos metodologinis problematškumas, *Problemos*, 70.

Plėšnys, Albinas. 2010. *Analitinės krypties filosofija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Шаулаускас, Марюс Повилас. 2004. Контроверсия аналитики и герменевтики: особенности ретроспекции, *Tonoc*, 2.

Saulauskas, Marius Povilas. 2005. On the Concept of Information Society: Counterfactuality, Ideology and Public Discours, in J. Baranova (ed.). *Contemporary Philosophical Discourse in Lithuania*. Li-

thuanian Philosophical Studies IV. Washington, D.C.: The Council for Research in Values and Philosophy.

Valantiejus, Algimantas. 2004. *Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir modernizmo*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Valantiejus, Algimantas. 2006. Sociologijos metodos. Istorinio proceso analizė, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1.

ANALYTICAL PHILOSOPHY OF LANGUAGE AND SCIENCE IN LITHUANIA

Jonas Dagys, Evaldas Nekrašas

S u m m a r y

The paper presents an overview of analytical philosophy in Lithuania. It is observed that analytical philosophy had not been studied or developed in Lithuania before the 1970s, when Evaldas Nekrašas and Rolandas Pavilionis began their work in philosophy of science and philosophy of language, rooted in analytical tradition. The article discusses the works of Nekrašas and Pavilionis, as well as those of others (e.g., Degutis and Plėšnys). It notes that analytical philosophy was the first non-Marxist trend of philosophy to be developed in post-war Lithuania, and thus it was of considerable influence at the time when

the Marxist methodology had to be overthrown. Although the influence of analytical philosophy in Lithuania has diminished during later years in favour of postmodern trends, it is still evident in some recent works on philosophy of mind, philosophy of causation, and methodology of the humanities and social sciences. It has also made a strong impact upon the development of political philosophy and research in the history of positivism.

Keywords: Lithuanian philosophy, analytical philosophy, philosophy of language, philosophy of science, positivism.

Įteikta 2010 05 16